

ОСМАНСКИ МОНЕТИ ОТ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ГРАД ВАРНА (Охранителната зона на Архитектурно- археологическия резерват „Одесос – Варна“)

Христо КУЗОВ*, Невян МИТЕВ**

**Регионален исторически музей – Варна, бул. „Княгиня Мария Луиза“ № 41,
Варна 9000, България; h.kouzon@abv.bg*

***Парк-музей на бойната дружба – 1444 г., филиал на Националния
военноисторически музей, бул. „Янош Хунияди“ № 55, Варна 9027, България;
nevyan_1986@abv.bg*

ABSTRACT

The article presents five Ottoman coins: two silver (dirhams) of Murad III (1574 – 1595), one copper (mangir) of Süleyman II (1687 – 1691) and two unidentified billon coins. The finds were discovered during archaeological excavations in Varna. The researched area was close to where the port was situated during the period. All of the coins were found in archaeological context.

The future publishing of coins and other artefacts from the 15th – 19th c. will significantly improve our knowledge of the Bulgarian lands during the Ottoman epoch, a topic that still remains understudied.

Keywords: Varna; Ottoman period; pit; dirham; mangir

През последните години по различно време се проведоха спасителни археологически разкопки в четири парцела на ул. „Дебър“ в югозападната част на охранителната зона на Архитектурно- археологическия резерват „Одесос – Варна“. Проучванията бяха продиктувани от инвестиционни намерения за ново жилищно строителство. Трите имота с нечетни №№ 37 – 41 са един до друг, а един – № 44 – отсреща (Кузов, Русев 2017, 75 – 109). При проучванията на №№ 37 и 41 (Кузов и др. 2018, 215 – 218) бяха открити пет османски монети (**Обр. 1**), обект на настоящата публикация. Проучваната площ се е намирала в близост до пристанището на Варна от тази епоха.

Разкритите структури в изследвания парцел на ул. „Дебър“ № 37 се отнасят към късноантичен (IV – VI в.), късносредновековен/османски (XVI – XVII/XVIII в.) и късноосмански/възрожденски период (**Обр. 2**).

Османският период е представен от серия вкопавания – сметни/септични ями, изпълнени с материали, включително ограничено количество импортна керамика. Ямите са перфорирани и обезличили в значителна степен късноантичните структури – останки от каменни градежи с тухлени плочници и канализация (**Обр. 3**).

Битовата керамика, открита по време на проучванията, може да се отдели според историческите периоди, към които принадлежи, на късноантична, късносредновековна и възрожденска.

От периода на Късното средновековие и Възраждането единствените керамични материали, произхождащи от сравнително добре съхранени контексти, незасегнати в по-ново време, са от три сметни ями. Съоръжаването на ями с близка хронология, не много далеч една от друга, може да се разглежда като указание за съществуването на поне едно домакинство на това място. Материалите, открити в тях, са преди всичко битова керамика – кухненска и трапезна. В едната яма освен керамика се откриха и значително количество животински кости – ребра, дълги кости и рога.

В друга от ямите, която беше застъпена от южната стена на по-късна възрожденска каменна постройка, се откриха две сребърни монети на Мурад III (1574 – 1595). В съседна яма от север се откри друга османска монета и още една от изток.

На ул. „Дебър“ № 41 бяха проучени каменен зид от масивна сграда и канал от Късната античност (**Обр. 4**), зидан с ломени камъни и добре обособена османска септична/боклучна яма.

Боклучната яма е разположена южно от канала. Материалите от нея се отнасят към втората половина на XVII в.

В рамките на обекта беше събрано значително количество керамика, която се отнася към периода на Късната античност и Късното средновековие. При керамиката от османския период преобладават трапезните съдове. Намират се и единични фрагменти от свещници и цилиндрични изделия с широка периферия за вграждане в кахлени печки.

В боклучната яма беше открита медна монета на Сюлейман II (1687 – 1691).

По отношение изследването на материалната култура през османския период археологическите теренни проучвания са в дълг към българската наука. Изключения са някои градски центрове като Пловдив, където културните пластове и структури от тази епоха се проучват и публикуват. В последно време започнаха проучвания на

тази епоха в Мелник и Никопол. Редица градски центрове и селища от османската епоха с малки изключения остават слабо познати, а някои придобити научни резултати – непубликувани.

Откритите 5 броя османски монети при археологическите проучвания на ул. „Дебър“ се разпределят по следния начин: два дирхема на султан Мурад III (1574 – 1595), отсечени в Джанджа (днешния град Гюмюшане), един мангър на Сюлейман II (1687 – 1691) от монетарницата в Кустантиние (Истанбул) и две монети, които не могат да бъдат идентифицирани.

Сред образците двете сребърни емисии на Мурад III предизвикват по-специален интерес. Първият екземпляр е от типа, при който на лицето е изобразен флорален мотив, а около него има надпис с името на султана и неговия предшественик. В центъра на опакото пък е изписана монетарницата, под нея годината на отсичане, а околостръжът е изписан текстът: *Hallede Mülkehu ve Sultanehu ve Eyyede Hilafetehu* (Нека неговото царуване и султанат бъдат вечни и халифатът му да е могъщ). Другият дирхем има на лицевата си страна традиционните надписи, показващи имената на султана и баща му, мястото и годината на отсичане. Любопитен е надписът на опакото, който, преведен, гласи следното: „Султан на два континента и владетел на две морета и султан, който служи на двете светини“. По класификацията на Атом Дамалъ двата типа спадат съответно към групи 12-CA-G2 и 12-CA-G3 (Damalı 2011, 961 – 962). Средното тегло на тези емисии е над 3 г, а нашите екземпляри са съответно с 2,89 г и 2,53 г. Този факт не трябва да буди недоумение, тъй като и двете монети на места са силно изтрити, а едната е и отчупена. Мурад III се възкачил на османския трон през 1574 г. след смъртта на баща му Селим II (1566 – 1574). Новият султан още в самото начало заповядал да бъдат удушени петимата му братя (Иналджък 2006, 65). При този владетел започнала дълбока криза в османската държава, обхващаща всички сфери на вътрешната политика, която се засилила при неговия приемник Мехмед III (1595 – 1603). Във външнополитически аспект ситуацията също била напрегната. Османците трябвало да водят войни на няколко фронта, което допълнително задълбочило трудната обстановка в страната (Баке-Грамон 2011, 168 – 169). Особено силно тази ситуация рефлектирала в негативен план върху икономиката на империята, което довело до девалвация в монетната система (Damalı 2011, 917 – 920). При управлението на Мурад III монетосеченето в Османската империя се извършвало в десетки градове. От негово време има регистрирани редица находки в българските земи (Кръстев 2015, 98 – 99). При този владетел започнали да се сечат нови дирхеми в източните монетарници. Една от тези монетарници е именно Джанджа, където са отсечени

и коментираните тук екземпляри. Този монетен двор е смятан за най-важният сребърен ресурс в Анатолия, който черпел сребро от 70 мини (Damalı 2011, 958).

Третият екземпляр, който се обнародва в настоящото изследване, е мангър на султан Сюлейман II (1687 – 1691), отсечен в Кустантиние. Владетелят поел властта в изключително неприветлива обстановка. В първите две години от своето управление трябвало да преживее сеничарски бунт, неуспехите във войната срещу австрийците и т.н. Въпреки всички тези трудности Сюлейман успял да се справи с тях и започнал редица реформи в държавата, които успели да укрепят централната власт. Част от тези промени била и монетната реформа (Мантран 2011, 262). Продължавайки политиката на своя брат Мехмед IV (1648 – 1687), който започнал използването на механична преса за отсичането на монети в Истанбул, Сюлейман пуснал в циркулация златни, сребърни и медни емисии с нов дизайн, а също така създал непозната дотогава голяма сребърна емисия „золта“ (Damalı 2012, 1857 – 1878).

Последните две монети от археологическите проучвания на ул. „Дебър“ са силно изтрити и не могат да се определят. Би могъл да бъде направен опит за някои уточнения от изключително слабо личащите части от надписи, но при всички положения тези екземпляри служат най-вече за статистически данни. По външни белези изглежда, че това са емисии от XVI – XVII век. Екземплярите имат медни ядра, но е много вероятно това да са акчета с ниска проба сребро и затова според нас е по-удачно да се считат за билонови монети.

Публикуваният тук нумизматичен материал е ценен извор за историята на град Варна. Макар да се въвеждат в научно обращение само пет екземпляра, те са от редовни археологически разкопки и са важна част от материалната култура през османския период. Това с особена сила важи за двата дирхема на султан Мурад III. Бъдещото обнародване на монети и други артефакти от XV – XIX век в голяма степен ще спомогне за изясняването на редица въпроси, свързани с недостатъчно изучената османска епоха в българските земи.

КАТАЛОГ

Мурад III (1574 – 1595)

Дирхем Джанджа

1. Монетата е с изместен център на отпечатване и на места силно износена.
Лице. В центъра е представен флорален мотив. От околновръстния надпис са запазени само думите Sultan Murad? han bin.

Опако. В центъра е изписано: Duribe Canca. Околовръстният надпис липсва почти изцяло, като се виждат само няколко букви (Damalı 2011, р. 961, № 12-CA-G2c).

Варна, ул. „Дебър“ № 37; кв. 2; османска сметна яма на 0,50 м дълбочина под южния зид на по-късна османска сграда.

AR, 18/20 мм; 2,89 г.; ПИН № 45/22.11.2021 г.

2. Монетата е леко отчупена и на места силно износена.

Лице. Sultan (Murad).../bin sultan Selim Han Şah/Azze Nasruhu Duribe/Canca...

Опако. Sultanü'l.../ve Hakanü'l-Bahreyni ve/Sultan- ı Hadimü'l – Haremeyn (Damalı 2011, р. 962, № 12-CA-G3b).

Варна, ул. „Дебър“ № 37; кв. 2; османска сметна яма на 0,50 м дълбочина под южния зид на по-късна османска сграда.

AR, 18/19 мм; 2,53 г.; ПИН № 45/22.11.2021 г.

Двете монети са от една находка.

Сюлейман II (1687 – 1691)

Мангър

Кустантиние

3. Перфорирана вторично за включване в наниз.

Лице. Тургата на султана.

Опако. Duribe fi Kostantiniye ... (Damalı 2012, р. 1889, № 20-K-M1)

Варна, ул. „Дебър“ № 41; кв. 2; османска сметна яма.

AE, 20 мм; 1,41 г.; ПИН № 10/13.10.2017 г.

Неидентифицирани монети

4. Монетата е в много лошо състояние.

Лице. Силно изтрито.

Опако. Силно изтрито. Следи от надпис (Kostantiniye?)

Варна, ул. „Дебър“ № 37; кв. 1.

Bill.?, 11/12 мм; 0,47 г.; ПИН № 2/11.11.2021 г.

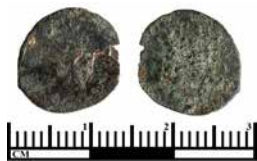

5. Монетата е в много лошо състояние.

Лице. Много зле запазено, следи от надпис (възможно е да е името Ахмед или Мехмед?).

Опако. Много зле запазено.

Варна, ул. „Дебър“ № 37; от СИ тъгъл на кв. 2; османска сметна яма.
Bill.?, 12/13 мм, 0, 34 г; ПИН № 36/19.11.2021 г.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES:

Бакe Гpамон 2011: Ж.-Л. Бакe Гpамон. Апогей на Османската империя: събитията през 1512 – 1606. – В: История на Османската империя. Под редакцията на Робер Мантран. София, 2011, 150 – 170. [Bake – Gramon 2011: Zh.-L. Bake Gramon. Apogey na Osmanskata imperiya: sabitiyata prez 1512 – 1606. – V: Istoriya na Osmanskata imperiya. Pod redaktsiyata na Rober Mantran. Sofia, 2011, 150 – 170.]

Иналджък 2006: Х. Иналджък. Османската империя. Класическият период 1300 – 1600. София, 2006. [Inalldzhak 2006: H. Inalldzhak. Osmanskata imperiya. Klasicheskiyat period 1300 – 1600. Sofia, 2006.]

Кръстев 2015: К. Кръстев. Политически и икономически аспекти на кризата в Османската империя в периода 1585 – 1648 г. (по нумизматични данни). Шумен, 2015. [Krastev 2015: K. Krastev. Politicheski i ikonomicheski aspekti na krizata v Osmanskata imperia v perioda 1585 – 1648 g. (po numizmatichni dannî). Shumen, 2015.]

Кузов, Русев 2017: Х. Кузов, Н. Русев. Археологически проучвания на градската територия на Одесос (extra muros) през 2016 г. – Журнал за исторически и археологически изследвания, 2017, 2, 75 – 109. [Kuzov, Rusev 2017: H. Kuzov, N. Rusev. Arheologicheski prouchvaniya na gradskata teritoriya na Odesos (extra muros) prez 2016 g. – Zhurnal za istoricheski i arheologicheski izsledvaniya, 2017, 2, 75 – 109.]

Кузов и др. 2018: Х. Кузов, М. Христов, А. Стефанова. Спасително археологическо проучване на ул. „Дебър“ № 41, гр. Варна. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 218 – 221. [Kuzov i dr. 2018: H. Kuzov, M. Hristov, A. Stefanova. Spasitelno arheologicheskoto prouchvane na ul. „Debar“ № 41, Varna. – Arheologicheski otrkritiya i razkopki prez 2017 g. Sofia, 2018, 218 – 221.]

Мантран 2011: Р. Мантран. Османската империя през XVII в.: стабилизация или упадък. – В: История на Османската империя. Под редакцията на Робер Мантран. София, 2011, 241 – 278. [Mantran 2011: R. Mantran. Osmanskata imperiya prez XVII v.: stabilizatsia ili upadak. – V: Istoriya na Osmanskata imperia. Pod redaktsiyata na Rober Mantran. Sofia, 2011, 241 – 278.]

Damalı 2011: A. Damalı. Osmanlı Sikkeleri Tarihi (History of Ottoman coins). Vol. 3, İstanbul, 2011.

Damalı 2012: A. Damalı. Osmanlı Sikkeleri Tarihi (History of Ottoman coins). Vol. 6, İstanbul, 2012.

OTTOMAN COINS FROM THE ACHEOLOGICAL EXCAVATIONS IN VARNA (ARCHITECTURAL AND ARCHAEOLOGICAL RESERVE ODESSOS – VARNA

Christo KOUZOV, Nevyan MITEV

SUMMARY

In the last years excavations were carried out at a construction site at Debar Str, in the southwestern part of the town. During the research five Ottoman coins were found at 37 and 41 Debar Str., which are the subject of the article (**Fig. 1**).

The found features at 37 Debar Str. are dated to the Late Antiquity (4th – 6th c.), Late Mediaeval/Ottoman period (16th – 17th/18th c.) and Late Ottoman/Bulgaria National Revival period (19th c.) (**Fig. 2**).

The Ottoman period is presented by a series of diggings – pits, filled with materials, including small quantity of imported pottery. The diggings have perforated and significantly affected the features from the Late Antiquity – the remains of stone features with brick pavement and drainage system (**Fig. 3**). The construction of pits from chronologically close periods, not far from each other, could be considered as evidence for the existing of a household at that place. In one of the pits, which were overstepped by the south wall of a building from a later period (Bulgarian National Revival period) were discovered two silver coins of sultan Murad III (1574 – 1595). In an adjacent pit (to the north of the first one) another Ottoman coin was found and another one was found to the east. The last two cannot be identified at this time.

A stone wall of a solid building, a Late Antique channel made from rubble stone (**Fig. 4**), and an Ottoman septic pit were excavated at 41 Debar Str.

The pit is situated to the south of the channel. The materials in the pit were dated in the second half of the 17th c. Among them a copper coin of Süleyman II (1687 – 1691) was found.

The Bulgarian archaeology is in debt to the Ottoman period. With the exception of few cities as Plovdiv, where the cultural layers and the features from that period are examined and documented, the modern Bulgarian cities and villages are poorly researched with few papers published.

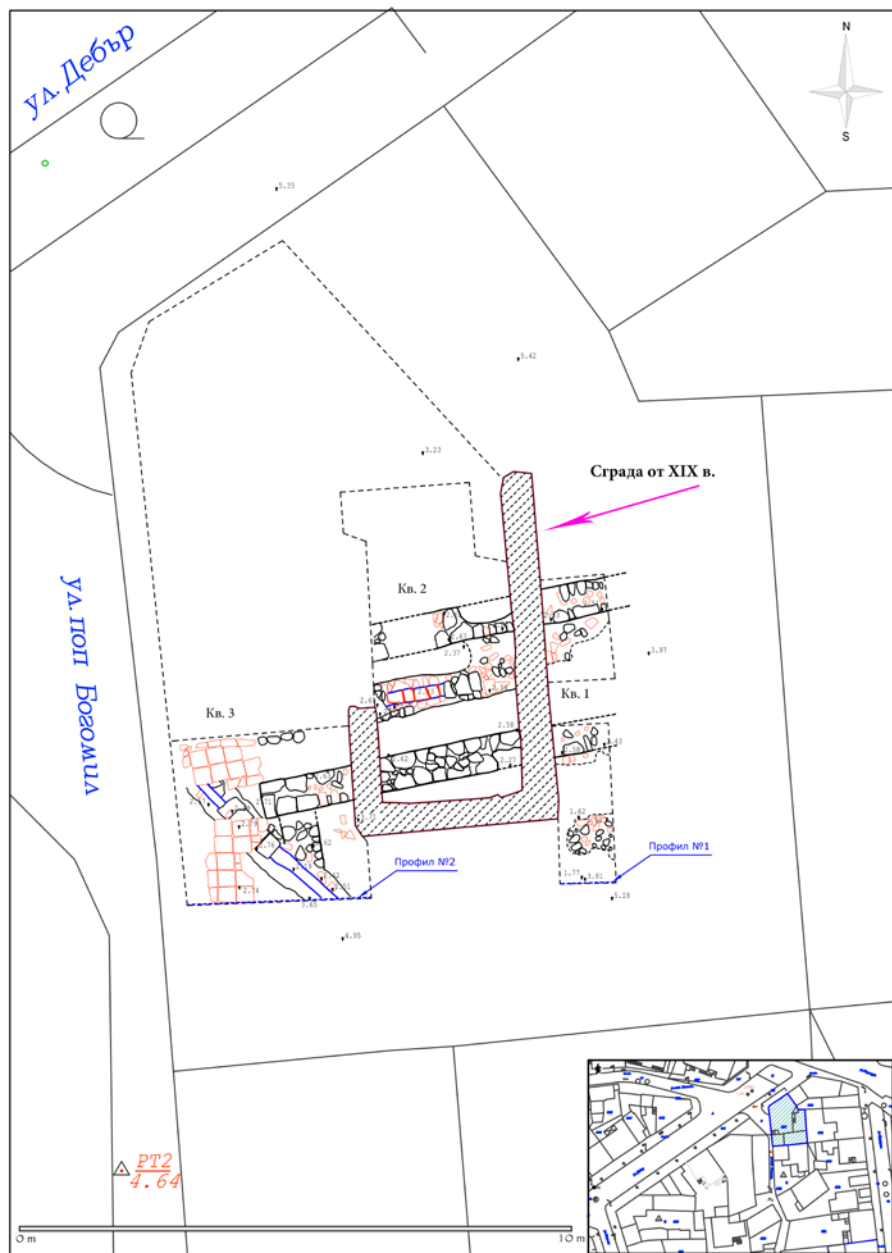

Обр. 1. Местоположение на обектите.

Fig. 1. Location of the sites.

ГЕОДЕЗИЧЕСКО И ГРАФИЧНО ЗАСНЕМАНЕ

Обект Одесос - гр. Варна, ул. "Дебър" № 37

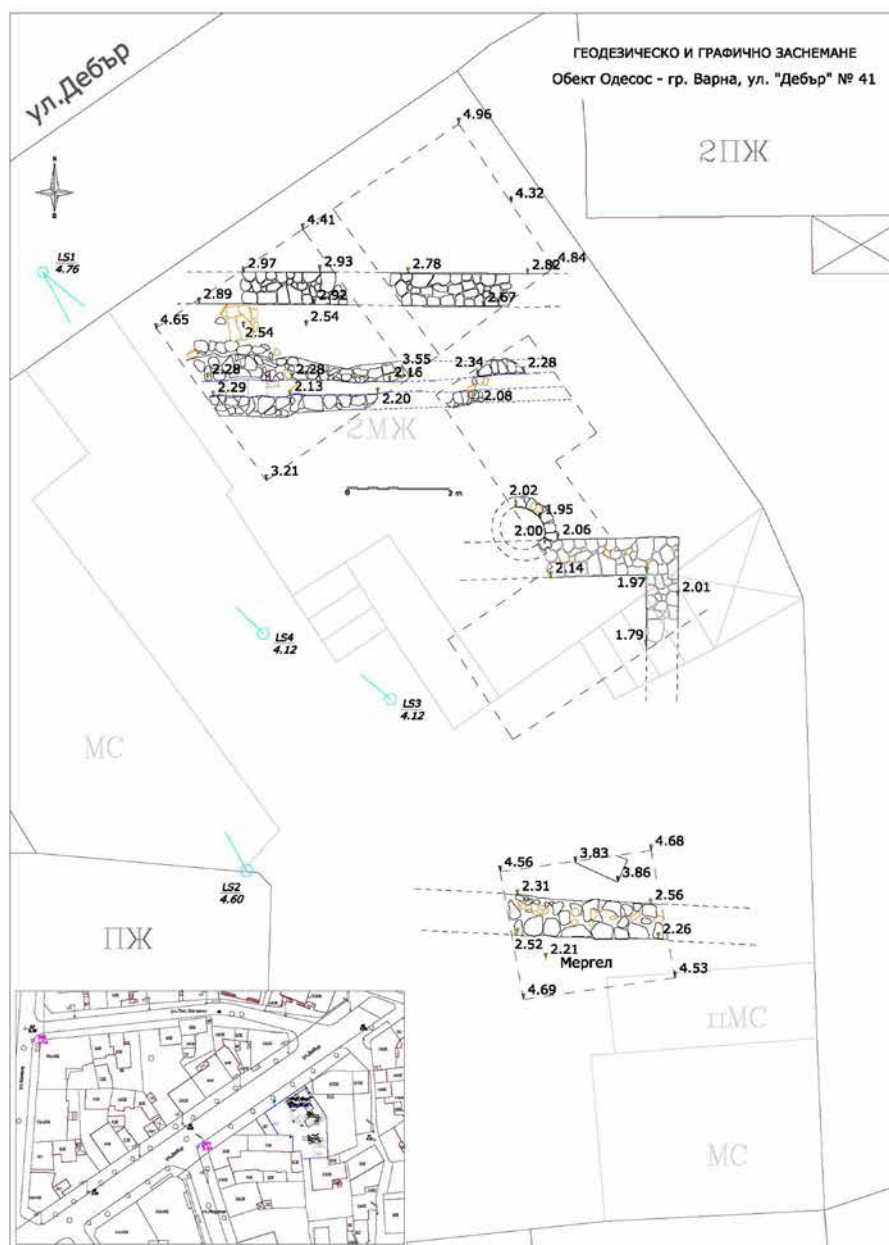

Обр. 2. Археологическа ситуация на обекта (ул. „Дебър" № 37).

Fig. 2. Archaeological situation of the site (37 Debar Str.).

Обр. 3. Разкритите структури на обекта.
Fig. 3. The excavated features at the site.

Обр. 4. Ситуация на археологическите структури на обекта (ул. „Дебър" № 41).

Fig. 4. The archaeological features at the site (41 Debar Str.).

